

Краєзнавець і громадський діяч Іполит Зборовський: повернення із забуття

Рец. на: Рекрута В. Іполит Зборовський (1875-1937). На перехресті двох. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2014. – 768 с.

Рецензована нами книга кандидата історичних наук, почесного краєзнавця України Валерія Пилиповича Рекрута написана вченим, який упродовж останніх десяти років видав низку обсяжних праць з проблем кооперативного та національно-визвольного руху в Україні, зокрема на Поділлі. Дане дослідження присвячене практично не відомій донині на вітчизняних теренах постаті Іполита Чеславовича Зборовського. Автор ґрунтовної монографії зібрав, узагальнив та систематизував значну кількість архівних справ, що, у свою чергу, сприяло об'єктивному, цілісному та цікавому відтворенню життєвого шляху І. Зборовського – людини унікального таланту.

Важливо, що в науковій розвідці проаналізований тривалий період – від народження Іполита Чеславовича до його страти в сталінських застінках. Тож назва книги не випадково наголошує на тому, що діяльність цієї непересічної людини позгорталася на межі двох епох – кінця XIX – першої третини XX ст.

На нашу думку, у передмові до видання автор влучно акцентує на різноплановості наукової та громадської діяльності І. Зборовського, спонукає до ретельного, вдумливого читання тексту книги.

Надзвичайно цікавим видається авторське слово до читача, в якому В. Рекрут характеризує І. Зборовського як «людину-митця», котрій довелося протягом 1920-1930 рр. пройти шлях так званих «колишніх людей» і зазнати трагічної долі. Тож цілком логічним є заклик ученого до сучасних українців «осмислити всю глибину злочинства більшовицького режиму й намагатися ніколи не допустити повторення подібної історії». Не випадково дану монографію В. Рекрут при-

святив своїм онукам-двійнятам – Ангеліні і Пилипові. Саме так – від роду до роду – ми маємо передавати правду про українське минуле.

Привертає увагу читача чітка структура монографії, яка включає в себе чотири розділи і дає можливість відразу побачити масштабність статті Іполита Зборовського. Перший розділ книги містить глибокий аналіз історіографічної бази розглянутого питання. При тому автор дослідження задіяв як праці вітчизняних, так і закордонних, зокрема польських, авторів.

Відтак В. Рекруту вдалося не лише проаналізувати стан наукового вивчення постаті І. Зборовського, але й виявити ті аспекти його діяльності, які практично донині ніким не досліджувалися. Зібрану та систематизовану автором історіографічну базу вважаємо надзвичайно цікавою та такою, що потребує ретельного наукового опрацювання.

Незаперечним позитивом монографії є її джерельна база, яка охоплює документи низки центральних та місцевих архівів, наукових установ. Загалом у процесі дослідження використані документи та матеріали 48 фондів із 8 державних та наукових архівосховищ. Серед них чільне місце посідають документи й матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. Автором опрацьовані та залучені до аналізу матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Києві. Важливу роль у дослідженні відіграють документи, виявлені В. Рекрутом у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України. Особливу увагу науковців привертає фонд (ф. 993) «Зборовський Іполит Чеславович – український художник і мистецт-

вознавець (1875-1937)». Більшість із виявлених автором монографії документів уперше залучені до наукового обігу.

Цілком погоджуємося з В. Рекрутом, що масив документів і матеріалів, віднайдений в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, Науковому архіві Інституту археології Національної академії наук України, став потужною базою для уточнення деяких важливих дат із біографії І. Зборовського та допоміг автору всебічно висвітлити його археологічну і музейну діяльність.

Безумовно, не можна не відзначити той факт, що авторові монографії вдалося виявити значну частину епістолярної спадщини Іполита Чеславовича, серед яких 54 листи і листівки. З-поміж них варті уваги листи до М. Біляшівського, М. Грінченка, Д. Марковича, А. Ніковського та інших діячів українського національно-визвольного руху, які засвідчують глибоку зацікавленість І. Зборовського проблемами музеєзнавства, краєзнавства та археології, культури, освіти і науки. Значну наукову вагу має листування з відомим археологом – академіком С. Гамченком, спадщина якого ще до нині залишається не вивченою і потребує глибокого дослідження. Заслугою автора вважаємо те, що частину знайдених листів він помістив у дослідженні, що, у свою чергу, відкриває шлях для подальших наукових пошуків.

Важливе місце в монографії займає джерельна база регіонального походження. Зокрема, вивчення та ґрунтовний аналіз величезного пласту документів і матеріалів Державного архіву Вінницької області уможливило висвітлення надзвичайно насиченого фактами громадсько-політичного, соціокультурного й духовного життя І. Зборовського.

Водночас привертає увагу значна кількість використаних дослідником періодичних видань початку ХХ ст., які розкривають багатопланову наукову та громадську діяльність Іполита Чеславовича.

Отже, використана В. Рекрутом обсяжна та багатогранна джерельна база дала можливість реалізувати окреслені у даній розвідці завдання.

Кожен із розділів монографії являє собою завершене дослідження того чи іншого напрямку діяльності І. Зборовського. Загалом, як засвідчує монографія, Іполит Чеславович Зборовський – це науковець, археолог, мистецтвознавець,

музейник, кооператор, громадський діяч, просвітитель.

В. Рекрут акцентує на тому, що внесок І. Зборовського у становлення вітчизняної археології та його археологічні дослідження донині не оцінені науковцями. Зокрема, йдеться про праці, які сприяли виявленню рештків трипільської культури на території Поділля.

Автор монографії відзначає вагомий внесок вченого у розвиток музейної справи. В. Рекрут справедливо відносить його до когорти фундаторів вітчизняної музейної справи, оскільки останній брав активну участь у формуванні національних фондів України та всіляко сприяв розширенню мережі музеїв на Поділлі, розробляючи плани їхнього розвитку і програми наукових досліджень. При цьому І. Зборовський наголошував не лише на важливості збору старожитностей для збереження культурної пам'яті народу, але й на широкій просвітницькій діяльності.

Очолити Бершадський та Тульчинський краєзнавчі музеї, вчений, на переконання В. Рекрута, перетворив їх на авторитетні центри українознавства. Крім цього, автор книги робить висновок, що І. Зборовський зробив чималий внесок у формування історичного пам'яткознавства і краєзнавчого руху в Україні.

Привертає увагу вмале використання автором матеріалів, які торкаються регіонального краєзнавства. Так, В. Рекруту пощастило знайти оригінальне дослідження І. Зборовського про історичний шлях розвитку суспільства на Тульчинщині. Нарис містить значну кількість інформації про осередки трипільської та інших культур на теренах Південно-Східного Поділля.

Особливе місце в монографії посідають маловідомі події періоду Української революції (1917-1921 рр.) на Поділлі. Зокрема, пізнавальне значення мають авторські розвідки щодо діяльності у Подільському краї так званих польських легіонів. Викликають зацікавленість матеріали про застосування репресії Української держави під керівництвом гетьмана П. Скоропадського проти діячів Української Центральної Ради та подільської кооперації зокрема.

Чільне місце в дослідженні В. Рекрута відведено висвітленню діяльності І. Зборовського на кооперативній ниві. Іполит Чеславович доклав чимало зусиль для розбудови кооперативної мережі на Поділлі. У праці наголошено на тому, що

І. Зборовський був одним із піонерів утворення в Україні районних кооперативних спілок, брав активну участь у становленні Подільської спілки кредитних та ощадно-позичкових товариств. Цікавою є теза про практичну кооперативну діяльність І. Зборовського: «Його постать можна сміливо віднести до садівників, які висаджували кооперативні дерева, плекали їхні розгалужені крони та турботливо оберігали від різного роду згубних і «привабливих» хвороб, якими насичене економічне життя суспільства». Автор монографії привертає увагу і до кооперативно-просвітницької діяльності І. Зборовського, знайомить з його публікаціями (тексти семи статей вміщено в додатках монографії) про заснування і становлення ощадно-позичкових і споживчих товариств, про досвід і недоліки в роботі перших кооперативів на Поділлі. Актуальними і сьогодні залишаються проблеми щодо дотримання кооперативних принципів, виховної роботи в кооперативних організаціях, вдосконалення статистичної звітності про що писав І. Зборовський ще на початку ХХ ст.

В. Рекрут, який понад 40 років працював у системі споживчої кооперації Вінниччини і глибоко опанував кооперативну справу, наголошує, що практична діяльність І. Зборовського у сфері вирішення соціокультурних проблем окремого регіону не втратила своєї актуальності на сучасному етапі розвитку України. Йдеться про доцільність використання досвіду кооперативних установ та організацій у подоланні економічних проблем сільського населення за рахунок тісної співпраці між кооперацією та органами місцевого самоврядування. На переконання автора, не втратив суспільного

значення історичний досвід подолян щодо поширення кооперативних ідей через засоби масової інформації і кооперування населення так званих «депресивних» територій.

Отже, ідеї І. Зборовського про необхідність системного залучення кооперативного сектора економіки до вирішення суспільних проблем не втратили своєї ваги й нині.

Автор монографії, простеживши останні роки життя вченого, дійшов висновку, який ми також цілком поділяємо. Більшовицька влада 1920-30-х років не скористалась талантом видатного організатора кооперативної справи, відомого археолога, етнографа, музеєзнавця, яким, без сумніву, був І. Зборовський, а навпаки – відібрала у нього життя.

Цікавими вважаємо розміщені в монографії додатки, у тому числі листи І. Зборовського, окремі його праці, які датуються початком 1930-х років. На особливу вдячність науковців заслуговує підготовлений В. Рекрутом іменний покажчик, який містить інформацію не лише про відомих, але, що важливіше, маловідомих діячів вітчизняної культури та кооперативного руху.

Перелік умовних скорочень, вміщених у монографії, дозволяє розуміти суть та призначення тих чи інших установ, організацій, дат, що сприяє з'ясуванню специфіки певного періоду чи певної історичної події.

Загалом рецензована монографія В. Рекрута, присвячена непересічній постаті Іполита Зборовського, є вагомим внеском у вітчизняну наукову спадщину. Бажаємо авторові нових творчих звершень та нових наукових знахідок.